

De canon en de tijdvakken

DE 50 VENSTERS LEVEREN EEN BIJDRAGE AAN ORIËNTATIEKENNIS

De vijftig vensters van de canon zijn door minister Plasterk verplicht gesteld voor basisonderwijs en onderbouw van het voortgezet onderwijs. Hoe is de samenstelling van de vijftig canonitems verlopen? En hoe zijn deze te verbinden met de tien tijdvakken?

Een van de meest bekritiseerde keuzes van de Canoncommissie is misschien wel het planetarium van Eise Eisinga in Franeker. Er waren toch wel sprekender voorbeelden geweest om Nederlandse prestaties in de wetenschap neer te zetten. Denk aan Antoni van Leeuwenhoek, Simon Stevin of Christiaan Huygens. Een heuse bètalobby vroeg in oktober 2006 om meer harde wetenschap en techniek in de canon. De toenmalige columnist Ronald Plasterk was in *de Volkskrant* een van de initiatiefnemers van een bètacanon. Het is wel opmerkelijk dat deze lobby als enige erin geslaagd is om één venster gewijzigd te krijgen. Christiaan Huygens, uitvinder van het slingeruurwerk en groot wiskundige, heeft het alsnog gered.

Voorbeeld van de Verlichting

Eise Eisinga heeft deze discussieronde overleefd en staat nog steeds in het rijtje van vijftig vensters.¹ De over hem geuite twijfels zijn begrijpelijk. Want we hebben hier niet te maken met een groot wetenschapper. Geen 'erflater van onze beschaving', om met Jan en Annie Romein te spreken. Bovendien is zijn planetarium alleszins aardig maar ook weer geen hoogtepunt van de Nederlandse cultuur.

Eisinga was wolkammer, een ambachtsman die de wol na reiniging en ontvetting de eerste bewerking geeft voordat het geschikt is om gesponnen te worden. De Friese schapen leverden hem het nodige werk op. Zijn vader zat ook in het vak maar had er wel wat geld voor over om Eise bij een kenner van de wiskunde in de leer te doen, zodat hij daar wat kon opsteken. In de astronomie was hij autodidact. Dan begint het echte verhaal in mei 1774 met de aangekondigde samenstand van de planeten Jupiter, Mars, Venus en Mercurius én de maan. Er wordt over geschreven in de kranten. Een Friese dominee voorspelt dat dit een begin zou zijn van de 'sloping van het heelal' en het zou de jongste dag dichterbij brengen. Straatzangers zingen mee in dit koor en allerlei pamfletten worden hieraan gewijd. De Friese overheid grijpt in, laat de zangers van de straat halen en neemt de geschriften uit de verkoop. In de *Leeuwarder Courant* wordt een bericht geplaatst om de onrust tot bedaren te brengen. En in juni 1774 blijkt de wereld nog steeds te bestaan. Eisinga besluit in dat jaar een planetarium te bouwen om de onwetendheid bij de bevolking weg te nemen. Een project van zeven jaar staat te beginnen. Wie ooit in Franeker is geweest kan zich er iets bij voorstellen. De centrale kamer in het huis is niet erg groot. Zeven jaar in de rotzooi zitten: dat zal zijn 'huisvrouw' niet erg gewaardeerd hebben. Uiteindelijk heeft ze nog weten te voorkomen dat de slinger van het uurwerk die het geheel moest aandrijven in hun bedstee kwam te hangen.

H. Nieuwenhuis, *Het Eise Eisinga Planetarium* (Franeker 1988); J.H. van Swinden, *Beschrijving van het Eisinga-Planetarium te Franeker* [met levensbeschrijving van Eise Eisinga door W. Eekhooff 1851] (Heruitgave; Franeker 1994)

Frans Groot was lid van de canoncommissie. Dit artikel is een verkorte versie van de openingslezing van de didactiekdagen op 9 november 2007.

Al met al is dit een aardig verhaal met een mooie afloop: in 1781 was zijn vernuftige knutselwerk klaar en kon hij de eerste bezoekers, onder wie de hoogle-raren van de universiteit van Franeker, in zijn register bijschrijven. Is dit nu voldoende om opgenomen te worden in de canon? Het ging ons bij deze keuze niet zozeer om de prestatie op zich maar wel om het exem-plarische karakter van zo'n planetarium. Het laat erg mooi zien hoe discussies over het wereldbeeld en de wetenschap ook buiten de kring van geleerden werden gevoerd. Hier was sprake van een publieke opinie die op verschillende manieren door dominees, liedjeszan-gers, wetenschappers, amateurs en de overheid werd bespeeld. Het educatieve aspect, 'het bestrijden van de onkunde', werd door Eisinga zelf vooropgesteld. Tot 1851 kwamen zo'n zestig- tot zeventigduizend bezoekers langs. In 1825 werd het planetarium aan-gekocht door het Rijk en mocht Eisinga er als betaald 'toezichthouder' zijn laatste levensjaren slijten. Kortom, het planetarium is – in het canonjargon – een 'venster' dat uitzicht biedt op bepaalde aspecten van

We waren ons goed bewust van de on-bedoelde effecten van het benadrukken van 'de glorie van Nederland'.

de verlichting. Het wezenlijke punt is de toenemende belangstelling bij bredere lagen van de bevolking voor dit soort verschijnselen. Instellingen waar wij onze kinderen vanzelfsprekend mee naar toenemen, het museum, de bibliotheek of de diertuin, vinden hun oorsprong in deze achttiende eeuw. Het is iets te sterk uitgedrukt, maar als je Eisinga begrijpt, snap je waar mensen in de verlichting zich werkelijk druk om maakten.

De opdracht voor de canoncommissie

Misschien is het goed om nog even snel terug te grijpen op het begin van het werk van de canoncom-missie. Waar was het allemaal ook al weer om begon-nen? Er zijn twee belangrijke drijfveren werkzaam geweest: de integratiediscussie en het debat over de kwaliteit van het onderwijs. De Onderwijsraad riep in januari 2005 op tot het samenstellen van een canon: 'die waardevolle onderdelen van onze cultuur die we via het onderwijs nieuwe generaties willen meegeven.' Eind mei 2005 kondigde minister van onderwijs Maria van der Hoeven aan dat een canoncommissie onder leiding van Frits van Oostrom aan het werk kon gaan om een canon van de Nederlandse geschiedenis en

cultuur te ontwerpen. De opdracht was elegant ge-formuleerd: de canon mocht geen groepen uitsluiten, moest in internationaal vergelijkend perspectief wor-den samengesteld en zou aandacht moeten besteden aan positieve en negatieve aspecten van de geschie-denissen. Bovendien verwachtte de minister dat dit alles burgerschapsvorming en integratie vooruit zou helpen: 'Primair doel is echter de gedeelde kennis als zelfstandige waarde.' Kortom het ging haar dus om het formuleren van kennisinhouden waarbij een positief effect voor de integratie van de allochtone medemens mooi meegenomen was.

Terwijl we aan het werk gingen, ging buiten de integratiestorm in alle hevigheid te keer. Onze reactie daarop is misschien wel het beste vevat in een *oneliner* uit het canonrapport: "Niet als vehikel voor nationale trots; wel een canon die betrokkenheid op-roept." 'We waren ons goed bewust van de onbedoelde effecten van het benadrukken van 'de glorie van Nederland'. Dat kan immers ook mensen buitensluiten die weinig hebben met Cruijff en de deltawerken of de VOC-mentaliteit. Maar kennis van het 'verhaal van het land dat wij gezamenlijk bewonen' kan goed werken in een samenleving waarin mensen van verschillende komaf het met elkaar moeten zien te rooien. Het is goed om hierbij de termen trots en zelfbewustzijn uit elkaar te houden. Juist die trots lokt namelijk weer allerlei tegenreacties uit, maar zelfbewustzijn is niet verkeerd.

De andere discussie, over de kwaliteit van het onder-wijs, bleek het belangrijkste aandachtspunt in onze gespreksrondes met mensen die in allerlei sectoren van het onderwijs werkzaam zijn. De discussie is erg gepolariseerd: kennis tegenover vaardigheden, conser-vatieven tegenover progressieven, aanhangers van het oude leren tegenover het nieuwe leren. Tussen deze twee kampen in zijn velen ook weer op zoek naar een nieuwe balans tussen kennis en vaardigheden. Meer aandacht voor kennis en vakinhoud na jaren waarin vaardigheden en competenties voorop hebben gestaan is een goede zaak. Als we daar een bijdrage aan kun-nen leveren, dan is dat prima. Maar bij het samenstel-len van de canon hebben we ons niet willen gedragen als de onderwijsadepten van het oude stempel die het edele stampwerk uit de jaren dat de docenten nog goed en de kinderen braaf waren (en de tapte melk aan huis werd bezorgd), in ere zouden gaan herstel-len. Bij kennisverwerving gaat het immers om zaken die ook echt betekenis en waarde – moeten krijgen voor leerlingen. Kinderen moeten met kennis kunnen

werken en kennis moet hen aan het denken zetten. Als historici het hebben over historisch besef of historisch inzicht, dan bedoelen ze een combinatie van kennis, denkvaardigheden en de bereidheid om historisch te werk te gaan. Kennis is daarin een essentiële bouwsteen. Maar zonder die denkvaardigheden en zonder die historische houding zijn die kenniselementen ook wel erg vergankelijk. In het rapport van de commissie De Rooy (2001) ging het niet om 'kennis om de kennis' maar om een combinatie van een intelligente vorm van kennisverwerving (oriëntatiekennis) en historische denkvaardigheden zoals het denken over oorzaken en gevolgen of het kunnen benoemen van verschillen tussen verleden en heden. Dit spoort met de bedoelingen van de canoncommissie: de kennis van de vijftig vensters is bedoeld als een bijdrage aan de algemene ontwikkeling (een woord dat beweging en richting aangeeft) van kinderen. Vanuit deze onderwerpen kunnen cirkels getrokken worden naar grotere thema's en kunnen bredere verbanden gelegd worden.

Het selectieproces

Een belangrijk beslispunt voor de canoncommissie was de vraag hoe concreet het eindresultaat zou moeten worden. De commissie De Wit pleitte in 1998 voor een concrete canon. De commissie De Rooy ging aan de slag met een vervolgopdracht, maar hield het in 2001 bij tien tijdvakken en algemeen geformuleerde kenmerkende aspecten. Vijf jaar later presenteerde de canoncommissie een concrete lijst van vijftig 'vensters'. De canoncommissie was zich ervan bewust dat een gedetailleerd omschreven lijst veel discussie over de keuze en de legitimering van de onderwerpen zou uitlokken. Iedere weldenkende discussiant heeft immers weer een eigen mening en erg stevige argumenten om zijn keuze te onderstrepen. Soms gaat het dan om algemene kritiek ('te finalistisch', 'te nationalistisch', 'te weinig vrouwen', 'te weinig gewone mensen' of 'te weinig religie'), soms ook om afzonderlijke vensters (hoe belangrijk is Annie M.G. Schmidt nu eigenlijk?). Vooral de historische wetenschap heeft zich heftig gevoerd in dit debat.² Door de vijftig items als vensters te presenteren heeft de canoncommissie ruimte willen bieden voor een zekere eigen invulling.

Dat we toch besloten hebben om een concrete canon op te stellen en de discussie voor lief te nemen, is door diverse overwegingen ingegeven. Eén daarvan is dat we daarmee beschikken over items waar niet alleen docenten en leerlingen maar ook ouders en culturele instellingen mee aan de slag zouden kunnen. Gezien de grote respons in de pers en in de museum-

wereld lijkt dit aardig te lukken. Een andere overweging was dat een vage, met wat vrolijke algemene zinswendingen gelardeerde canon misschien wel wat minder discussie zou uitlokken maar ook weer snel in een bureaulade zou kunnen verdwijnen.

Al met al kozen we ervoor de canon compact en beperkt te houden, deze af te stemmen op kinderen in

Het Planetarium in de woonkamer van Eise Eisinga. Zijn vrouw kon nog net voorkomen dat de slinger van het uurwerk in de bedstee kwam te hangen.

► Zie bijvoorbeeld Maria Grever, Ed Jonker, Kees Ribbens, Siep Stuurman, *Controverses rond de canon* (Assen 2006).

het basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs, te kiezen voor onderwerpen die bij meerdere vakken thuishoorden (dus niet alleen het vak geschiedenis), direct ook een website en een schoolkaart te ontwerpen en waar mogelijk ook concrete en verhalende onderwerpen te kiezen.

Hoofdpijnen

Al in een vroeg stadium hebben we een schets van de hoofdpijnen van de Nederlandse geschiedenis en cultuur gemaakt. Dit zijn de labels en karakteristieken waarmee we de onderwerpen konden verbinden, van 'Lage landen bij de zee' tot aan 'Nederland in Europa'. Deze hoofdpijnen stapelen als het ware de belangrijke kenmerken van de Nederlandse samenleving op elkaar. Als je de hoofdpijnen volgt zie je hoe dat zompige gebied aan de kust van de Noordzee, leefbaar wordt gemaakt, wordt gekerstend, een handelsknooppunt wordt, een beginnende staatvorming kent, speelbal is van naburige grootmachten, dan toch uit een opstand als republiek te voorschijn komt en zich verder ontwikkelt. Dat is bondig en wellicht wat finalistisch opgeschreven, maar het geeft wel een heldere structuur aan de vensters. Dat betekent dat relatief veel vensters de zestiende en zeventiende eeuw belichten omdat dit een periode was van er op of er onder: hier ontstond de Nederlandse staat. Vervolgens komt de achttiende eeuw er bij ons enigszins bekaaid vanaf (vijf vensters) maar voldoende om het ontstaan van een eenheidsstaat en de grote culturele veranderingen van dit tijdperk te kunnen belichten. Zeker als we het bewind van koning Willem I en de grondwet van 1848 meenemen, is deze ontwikkeling voldoende belicht. Het vervolg van de negentiende eeuw en de twintigste eeuw krijgen dan relatief veel vensters: hier komen zaken aan bod die de ontwikkeling in de richting van een moderne democratische en pluriforme samenleving belichten, maar ook belangrijke episodes als de crisisjaren en de Tweede Wereldoorlog.

Om het niet al te zeer een geschiedenis canon te laten zijn en om ook andere invalshoeken mogelijk te maken zijn er ook vensters die aspecten van de Nederlandse taal en literatuur belichten. Daarnaast is de kunst ook vertegenwoordigd, zij het bescheiden. Bij dergelijke vensters is naast de historische waarde en betekenis ook de esthetische waardering van belang. Bij het werk van Vincent van Gogh is de eerste vraag: hoe waarderen we dit? Waarom is dit werk zo bijzonder? Is dit nu kunst met een grote 'k'? Kortom er zit een historisch-chronologische structuur in deze canon, maar daarnaast zijn er andere schoolvakken vertegen-

woordigd. Het is nooit onze bedoeling geweest om met deze canon het schoolvak geschiedenis totaal op te slokken.

De huidige stand van zaken

De nieuwe minister van onderwijs kwam aan het begin van de zomer met enkele verrassingen. Eerst was daar het nationaal-historische museum in Arnhem, vlakbij Burger's Zoo en het Openluchtmuseum: straks een dagje voor schoolklassen en voor het gezin ter lering en vermaak. Een paar dagen later volgde in de Ridderzaal de aankondiging van zijn plannen met de canon. De kerndoelen worden verplicht gesteld voor de basisschool en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Plasterk had de ministerraad ervan weten te overtuigen door de keuze van de vensters te depolitiseren en te presenteren als een zaak van deskundigen waarmee politici zich niet gedetailleerd moesten gaan bemoeien. Na de aarzelande ontvangst van de canon onder minister Van der Hoeven is het nu met Plasterk: volle kracht vooruit. Er worden twintig bijeenkomsten op diverse scholen in het land georganiseerd om de onderwijs- en cultuursector te enthousiasmeren. Een ambtenaar die ik daar in de Ridderzaal sprak, had het vastberaden over 'het uitrollen van de canonkaravaan'. Het ministerie is ook bereid om veel geld te investeren in nascholing.

Paradoxaal is wel dat met het verplicht stellen van de canonvensters, vermoedelijk per 2009, het geschiedenvak weer heel prominent in beeld komt. De opzet van de canoncommissie was juist meerdere schoolvakken erbij te betrekken, maar op het moment dat de zaken beklonken worden, wordt weer teruggegrepen op de 'historische' kerndoelen. Juist hierin zullen veranderingen worden aangebracht.

Oriëntatiekennis en canonkennis

Daarmee komt ook de vraag in beeld hoe die canon-items zich verhouden tot de tien tijdvakken. Sinds 2001 is er geijverd om die tijdvakken in de kerndoelen te krijgen. Nadat dit al was gelukt op de basisschool, volgde in 2006-2007 de onderbouw van het voortgezet onderwijs en nu is per 2007-2008 ook een begin gemaakt met de bovenbouw van havo en vwo. Het spiraalvormige curriculum, van basisonderwijs tot en met de bovenbouw van havo en vwo, is dus mogelijk geworden. Alleen de bovenbouw van het vmbo valt er enigszins tussenuit, al is daar met een overzicht van de twintigste eeuw ook meer aandacht voor oriëntatiekennis gekomen.

In de kringen van didactici is er enige zorg geuit

1800

1700

omtrent de canon. Gaat die het pas opgetrokken bouwwerk weer ondergraven?²³ Overigens is het opvallend dat die zorg vooral bestaat bij didactici die zich met het voortgezet onderwijs bezig houden. Vanuit de hoek van het basisonderwijs is er veel instemming geuit. Terwijl in het basisonderwijs de vijftig vensters worden begroet als een concreet houvast, signaleren deskundigen in het voortgezet onderwijs een duidelijke spanning tussen 'De Rooy' en 'Van Oostrom'. Zo werd verondersteld dat de canon meer reproductief van opzet was ('feiten stampen'), terwijl de tien tijdvakken het mogelijk maken om kinderen intelligent te laten leren. Ook werd gesteld dat de canon te weinig structuur had ('een zak met vijftig losse aardappelen'), waar het kader van de tien tijdvakken nu juist wel een sterke opbouw kent. De vraag is dus nu of een zojuist ingevoerde systematiek zou worden verdrongen door de vijftig vensters.

Hoe zijn die tien en vijftig met elkaar te verbinden?

Nu telde de canoncommissie geen didactische systeembouwers en al helemaal geen curriculumconstructeurs. Die pretentie hebben we ons dan ook niet aangemeten. We wilden geen nieuw vak ontwerpen. We wilden met onze inhouden aansluiten bij de bestaande schoolvakken en hebben daarbij niet alleen nagedacht over de inhoud maar ook enkele vormgevingsideeën uitgewerkt: een website, een wandkaart en een schatkist. We konden uiteraard ook geen geschiedeniscurriculum ontwerpen omdat onze opdracht beperkt was tot een canon van Nederland, terwijl het huidige geschiedenisonderwijs op de middelbare school een internationale inslag heeft. De vijftig vensters zijn geen alternatief voor de tien tijdvakken. Die basisstructuur ligt er en wat ons betreft mag die zo blijven. Maar er is nu wel werk aan de winkel: hoe zijn die tien en die vijftig met elkaar te verbinden? Enkele verstandige mensen zijn nu mee bezig met het fabriceren van een leerplan.

Ik zou ervoor willen pleiten om zo iets niet al te blokhoofdig aan te pakken en voldoende ruimte te laten aan docenten, schoolboekenmakers en andere deskundigen om daar hun eigen invulling aan te geven. Zoals ik niet blij zou worden van een nationaal-historisch museum dat mij keurig langs vijftig zalen voert, elk gewijd aan een canonvenster, zo zou mijn hart ook niet opspringen van vreugde als de schoolboeken van de toekomst in vijftig nette paragraafjes de canoni-

tems zouden afhandelen of als docenten een lesstramien zouden ontwikkelen rond het getal vijftig. Een dergelijke strakke systematiek zou ook niet echt handig zijn omdat de vensters nogal van elkaar verschillen. Zo zijn er personen (van Willibrord tot Annie M.G. Schmidt!), gebeurtenissen (zoals de Beeldenstorm of de opening van de eerste spoorlijn), voorwerpen (de Statenbijbel, de atlas van Blaeu) en geografische plekken (van de limes via de Beemster tot de grachtengordel) in te vinden. Naast deze relatief beperkte vensters telt de canon ook stevige 'schuifpuien': bijvoorbeeld de wereldoorlogen, de crisisjaren of de Republiek. Critici zien daarin het bewijs dat de canoncommissie heeft zitten rommelen. Bij ons speelde meer mee dat we niet tot in de uiterste consequentie voor kleine en compacte zaken wilden kiezen. Sommige begrippen horen ons inziens in de canon thuis en zijn niet te vangen met een pars pro toto. Dat kan in de praktijk dus betekenen dat het venster Annie M.G. Schmidt een aardige introductie

Ik zou ervoor willen pleiten zo iets niet al te blokhoofdig aan te pakken.

kan zijn in een les over veranderingen in de jaren vijftig en zestig, terwijl het venster Tweede Wereldoorlog een aantal uren vergt.

Een ander punt is dat wij voor zware accenten in de tijd kiezen, in tegenstelling tot de tien tijdvakken die een meer gelijkmatige spreiding van kenmerkende aspecten kennen. De canon telt bijvoorbeeld veel vensters voor de zestiende en zeventiende eeuw. Onhandig

Het centrale deel van het radarwerk.

Zie een tweetal

zinnige stukken d.d.

27 maart 2007 en

7 mei 2007 daarover

op www.ivgd.nl.

▷ Zie daarvoor hun
brief van 7 mei 2007
op www.ivgd.nl.

▽
Eise Eisinga blijft in de
canon. Zijn 'venster' biedt
uitzicht op bepaalde aspec-
ten van de verlichting. Als
je Eisinga begrijpt, snap je
waar mensen in de verlich-
ting zich werkelijk druk om
maakten.

misschien als je alles gelijkmatig wilt spreiden, maar kun je de geschiedenis van Nederland anders vertellen dan met zulke accenten? Ook hier zal gezocht moeten worden naar een goede afstemming tussen tijdvakken en canonvensters. Met hulp van dezelfde didactici die ook betrokken zijn geweest bij het ontwerpen en invoeren van de tien tijdvakken, moet dat mogelijk zijn.⁴

Oefening in oriëntatiekennis leidt ertoe dat mensen op de lange termijn kunnen reizen in de tijd. Door

oriëntatiekennis beschikken ze over stapstenen waarop ze even kunnen stilstaan: vaste grond onder de voeten om datgene wat ze leren kennen te verbinden met wat ze al wisten. Oriëntatiekennis is een onderdeel van wat we 'algemene historische ontwikkeling' zouden kunnen noemen: datgene wat mensen gedurende hun leven als historische geestelijke bagage opbouwen en uitbouwen. Als de kennis van de vijftig vensters van de canon daar een bijdrage aan kan leveren, dan hebben we een belangrijk doel bereikt.